

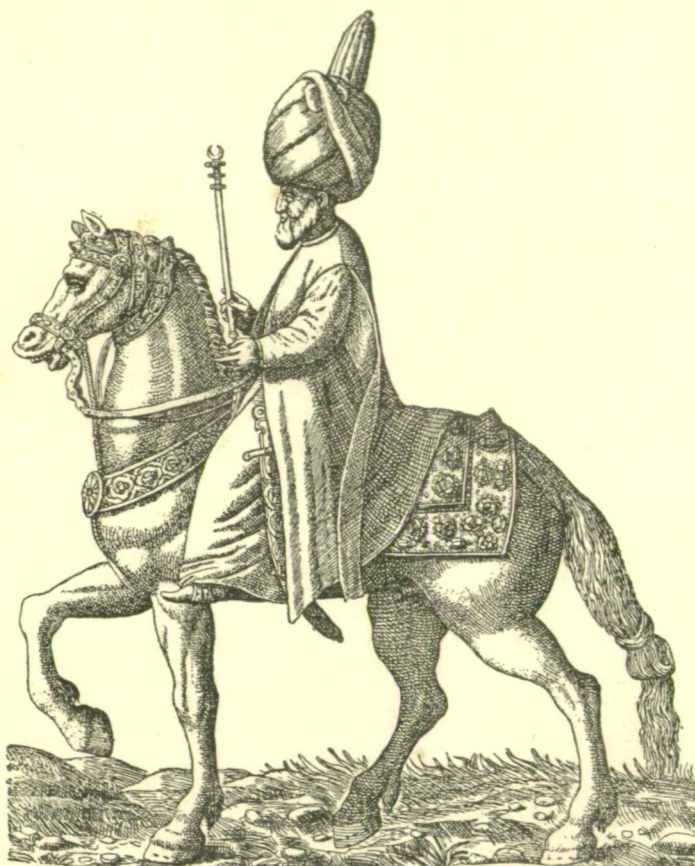
1.

A török és a Fekete ember dulásai e vidéken. — Zápolyainak hódolunk, de Ferdinándnak is vannak hívei. — Ezek János királyt, mikor városunk felé utazik, megtámadják. — Végre is a törökkel szövetségelt János marad ura az alföldnek. — Pestyéni Gergely földesur. — Az urak egymás jószágait tulaják. — János hatalmas megszilárdul. — Jaksics Márk végrendekezése Csomorkány és Sámson felől. — Özv. Porkolábné és fiai a nyulszigeti apáczákkal és a csanádi káptalannal Mágocs és Libecz felett versengenek. — Jaksics Márk megváltoztatja végrendeletét, melynek azonban unokatestvére, Demeter, ellenmond. — Verbőczy halasztó ítélete Csomorkány, Kutas és Sámson ügyében. — Márk ezeket nejének zálogosítja el és bocsátja birtokába, kinek számára Urnépét is megszerzi. — Márk halála után rokonai megtámadják az özvegy jogát. — Pestyéni országbíró ítéletileg megfosztja őt és leányait a birtoktól. — A Porkoláb fiuk új adománylevele Mágocs és Libecz birtokáról. — János király egyeduralmukodása e vidéken. — Ebbe Ferdinánd is beleegyezik. — 1526—1538.

Azalatt, míg Szulejmán a nemzet haderejét Mohácsnál megsemmisítette s míg a győztes törökök a védtelen magyarságot fojtogatták és öldösték, Zápolyai János erdélyi vajda nagyobb számú sereggel Szegeden és környékén időzött,¹ melyet azonban a harczvesztés hírére a Tisza keleti oldalán északra nyomulva gyorsan elhagyott, majdnem szembe találkozva a Pest és Miskolcz tájáról dél felé özönlő törökökkel. Szeged gazdagságának hire t. i. magát a

¹ Bonfinius, Decades, függelék 773. l.

győzedelmes nagyvezért, Ibrahimot, csalogatta ide, ki is a rumélii fősereggel a szomszéd várost gyöngte

1. sz. II. Szulejmán szultán.¹

ellenállás után elfoglalta, kirabolta, fölégette s lakosait, amennyiben el nem futottak és le nem öldöstettek, rabszijra füzte. Hasonló | 1526. szept. 29.

¹ A Szalay—Baróthy-féle M.-orsz. tört. után.

sorsra jutottak a Tisza nyugoti oldalán eső többi városok, mint Kecske-mét, Félegyháza, Szer, stb. is. A nagy sereg azonban nem találván átkelést a folyón,¹ a vásárhelyi oldalra nem jött át. Mindazáltal ez sem kerülhette ki szomorú sorsát, mert más portyázó török hadak már feljebb átkeltek a Tiszán, s ugyanazon időtájon Túrtól vonultak délre, a péterváradí egyesülési pont felé, tehát határunkat is érintve, s mindenfelé pusztulást és halált terjesztve.²

A vérrel és zsákmánnyal jóllakott moszlimok ezután siettek elhagyni szerencsétlen hazánk földét,— s ekkor Zápolyai vajda és Ferdinánd osztrák főherczeg vetélkedtek azon, hogy melyik legyen a holteleven nemzet királya. Vidékünkön azonban egyelőre nem nekik, hanem Nenada Jánosnak, egy tót kocsis legényből vált kalandornak, kit közönségesen Iván czárnak vagy Fekete embernek³ neveztek, volt most legnagyobb hatalma. Ez t. i. a hadi pusztítások okozta országos zavarban Isten küldöttjének adván ki magát, a török elleni háború czégére alatt nagy sereg (15—16 ezer) pór népet, különösen tót, rác és bolgár alattvalókat, — kiknek nagy része a távol dunai tartományokból bujdosott ki, — gyűjtött zászlói alá, s e fékezhetetlen tömeggel csakhamar megtámadta a magyar nemesek udvarait, a békés városokat és falvakat kifosztotta és felégette, a lakosságot öldöste, a nőket megbecstelenítette: szóval a Tisza, Maros és Temes vidékén mindazon iszonyatosságokat széltére-hosszára elkövette, melyekre a törvény és a hatósági

¹ Kemálpasazáde, Mohács—náme és Szulejmán naplói, Thurynál, Török történetirók I. 270. 320. V. ö. Podhracski, Két magyar krónika 17.

² Pecsevi, török történetiró, i. m. II.

³ Így hitták azért, mert testén, bal szemétől kezdve le a bokájáig, egy fekete csík húzódott végig.

fék megszűnése idején a rablási és a kicsapongási vágy s fajgyűlölet a fanatizált csőcseléket rávihették. Minthogy határunk némely pontján és a Maros felé eső szomszédos községekben rácok és tótok na-

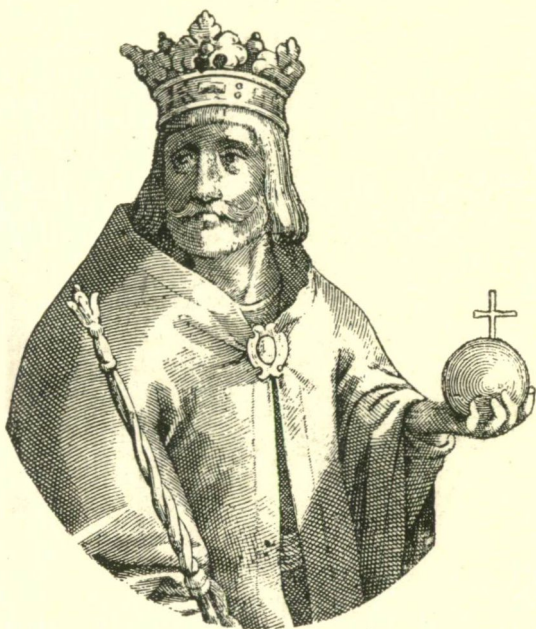
2. sz. I. Ferdinánd király.¹

gyobb csoportokban laktak : valószínű, hogy ezek is csatlakoztak a veszedelmes kalandorhoz, s hogy az aljnép dühöngésétől elődeinknek is volt mit szenvedniök,² mindaddig, mígnem Zápolyai megbizá-

¹ Nádasdy Mausoleuma után.

² »A Magyarországon lakó szerbek valamennyien fellázadtak s a magyar népet leöldösték.« (Ferdí, a törvényhozó Szulejmán története, Thurynál i. m. II. 74.) Jaksics Márk pedig halálos ágyán azt vallotta, hogy az ő ősi birtokait (melyek közé tartozott Csomorkány, Sámson, Tótkutas is) »a törökök és más népek« feldúlták. (A esanádi

sából Czibak Imre hadat vezetvén a lázadók ellen, őket legyőzte, midőn a menekülő prófétát is megölték.¹ A vidék ura ily módon ismét | 1527. jul. Zápolyai lett, kinek, mint a nemzeti párt régóta

3. sz. János király.²

elismert fejének s a nemesség vezérének, ekkor ugyszólván az egész ország meghódolt, — mely nemzeti királyt óhajtott. Hozzá csatlakoztak hátárunk és megyénk földesurai is, a csanádi püspök, Mucsnai János, Jaksics Márk, Dóczy János,

kápt. lev. 1536-ból. Orsz. lev. kolozsmonostori iratok. Cottus Csanád 1. m. no. 4.)

¹ Smolka Szaniszló a Századokban 1883. 1—31. ll.

² Nádasdy Mausoleuma után.

kit Zápolyai az ország kincstárnokává tett, Pestyéni Gergely, ki nemsokára az országbirói méltóságot kapta, nemkülönben Maczedóniai Miklós,¹ Csanádmegye főispánja, ki erdélyi alvajdává nevezetett ki, Csáky László és Mihály, kik a Zápolyai-pártiak tokaji értekezletén is részt vettek, továbbá a békésmegyei birtokos Ártándiak és Ábránfi főispán.² Így történt, hogy Csanádvármegye követei a budai országgyűlésen is megjelentek, melyen |1527. márcz. s Csanád-, Csongrád- és Békésmegyéből az említett Mucsnain, Pestyéni, Csáky és Dóczyn kívül Zokoly János, Kerey Ferencz, Fekete Miklós, Ispán Lénárt és Ábránfi Péter is részt vettek.³

Voltak azonban Ferdinándnak is e vidéken hivei, így Losonczy Zsigmond, ki B. Jenőt, Pankotát és Déznát is birta, Csulai Móré László, püspök testvérével együtt, ki Mohácsnál harczolt s onnan szerencsésen megmenekült, — s kit Zápolyai engesztelhetetlenül gyűlölt. Szeged⁴, Temesvár, Becse, Becskerek a tokaji vereség után szintén |1526. okt. átcsaptak Ferdinánd pártjára, valamint félév múlva Gyula városa is, mely utóbbit gazdája, Brandenburgi György vitte át oda,⁵ nemkülönben Arad- és Temesmegyék is. Ferdinánd minden esetre kirotta a déli vidékre is az adót, s mikor hatalmában volt, azt be is szedette, mit egy adókimutatásból tudunk, melyben a királyi föl- | 1527—30. ségnek régebben birtokában volt vármegyéi között Csanád 2500, Csongrád 500 frt befizetéssel szerepel.⁶ Általában a nemesség hűsége a két hadakozó trón-

¹ Testvére László, a későbbi váradi püspök, Ferdinánd pártján állott.

² Fraknói. Magy. orsz. gy. eml. I. 5.

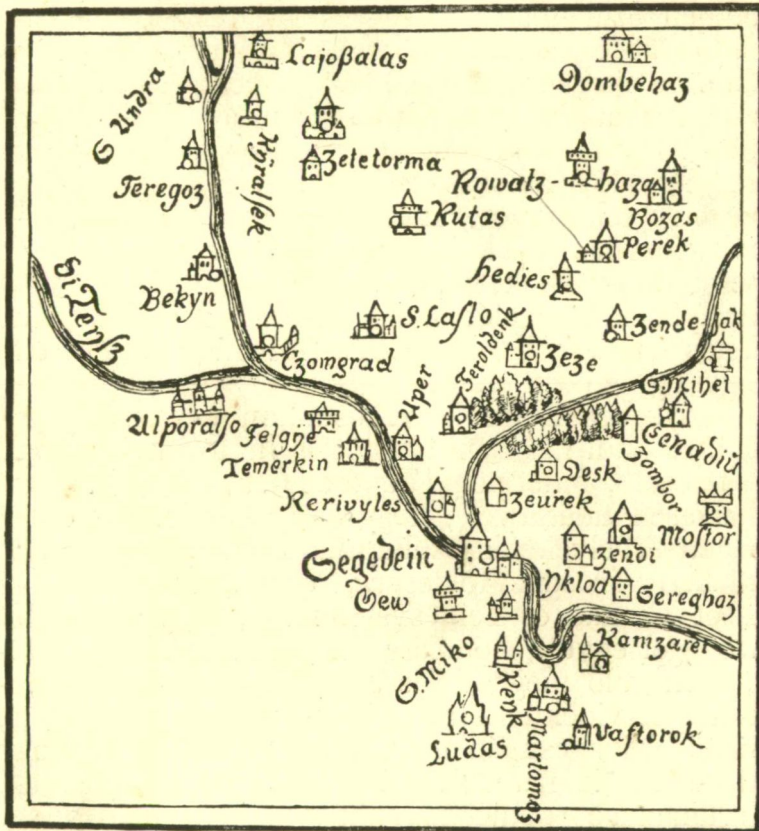
³ U. o. 100—101. ll.

⁴ Reizner, Szeged tört. I. 100.

⁵ Karácsonyi, Békésvármegye története I.

⁶ Acsádi, Magy.-orsz. pénzügyei I. Ferdinánd idején 221.

követelő irányában a harcz koczkája, a jutalom és az erre való kilátás szerint változott. A tokaji

4. sz. H. m. vásárhely vidéke 1528-ban.¹

harczvesztés után János hivei nagyon | 1526. okt. megfogytak. Egyebek között a csanádi püspök, Perényi Péter, Török Bálint is elpártoltak tőle,

¹ Részlet Appianus térképéről: Chorographia Hungariae, az esztergomi Lazarus műve után. (Bpesti. egyet. ktr.)

sőt Csanád-, Békés-, Arád- és Zarándmegyék követei Simándon egybegyülve határozatilag 1528. jan. kizárják őt a Körös—Maros közéről. De János e közben Szulejmán segítségét kérte vetélytársa ellen, hódolatát és adófizetést ajánlván annak, — ki is ekkor a megalázkodó királyt hűbéresének fogadás támogatására a végszendrői pasát, Mehemedet, küldé. Így történhetett, hogy mikor János a Mehemmeddel való találkozás okáért kíséretével együtt Túr-ról erre felé utazott, mikor Szegvárra értek, — hol Dóczynak volt kastélya, melyet azonban most a Ferdinánd-pártiak kerítették hatalmukba, — itt a királyt és kíséretét megtámadták s a toronyból János lábát nyíllal meglőtték, mi miatt azután élte fogytáig sánta maradt.

A sebesült király városunkon keresztül ment Makóra, hol hat napot töltött s a török csausszal értekezett; innét pedig Tápéra ment, hol a bég személyesen tudatta vele, hogy ő Becsét és Becskereket bevette, melyeket a szultán Jánosnak ajándékoz. Ez utjában városunk földesura, Pestyéni is kíséerte, aki innét Csanád és Temesvárra ment, hogy az utóbbit a béggel együtt, hódolásra bírja.¹ Általában a töröknek való meghódolás János kedvességét és tekintélyét vidékünkön ismét csakhamar helyreállítá, mivel eleink csupán ily móddal remélhették, hogy itt, a török hatalom torkában, megmaradhatnak. Ferdinándról pedig mindinkább bebizonyosodott, hogy ő a pogány hatalmasságnak ellenállani képtelen. János ily módon, minekutána a Tisza vonalát haddal megszállotta s Gyula környékén Laszky alatt elegyesen török, rác és magyar csapatokat vont össze, az év végére az egész alföldnek ura

¹ Szerémi Gy. emlékiratai, Szádeczki által 241., Szentkláray, A becskerekai vár 20—22 il.

lett.¹ Ezért írhatta a felől ez időtől fogva a régi krónika, hogy »a Tiszántúl való földet nem birhatá Ferdinánd király, mert azok mind hivségeit tartának János királynak.«²

János király kísérelésével, Martonosi Pestyáni Gergelyvel, mint Szentkirály egyik birtokosával, már előbb is találkoztunk. Pestyáni családja a fölvidéken (Máramaros- és Szepesmegyében) volt birtokos,³ ő maga korábban a váradi püspökség javai- | 1513. nak kormányzója volt,⁴ s mint ilyen a pórlázadás alatt erősen szorongatott Lőrincz pap csapatja által,⁵ különben egyike a magyar nemzeti párt fejeinek. Mint csongrádmegyei, — Szőreg vidéki⁶ és szeri⁷ — földesur megyéje képviselőjeként részt vett az 1505-iki rákosi végzés meghozásánál, mely szerint a nemzet ezentúl csak hazafit ültet trónjára;⁸ egyik kapitánya volt az u. n. Kalandos Társulatnak s mint ilyen, Zápolyainak korábbi időben ellenfele. Most a mohácsi szerencsétlenség összehozta őket, s minthogy hazafi törekvéseik célja egy volt: állandó hűséggel viseltetett Jánoshoz, melyet ez azzal viszonzott, hogy Pestyénit országbiróvá tette, majd a Ferdinánd-párti Mór é László Külső-Szolnok- és hevesmegyei uradalmai- | 1527. szept. 1. val s V á s á r h e l y l y e l is megajándékozta.⁹ Pestyáni

¹ János király levele 1528. decz. 29-ről. Tört. Tár 1893. 380.

² Pethő Gerg. Magy. Krónika.

³ Csánky, Magy.-ország földrajza I. 459. 274.

⁴ Gyárfás, Jászkún tört. IV. 782.

⁵ Bunyitay, Vár. püsp. I. 369.

⁶ Pozsonyi kápt. lt. El. prot. Budense, 3 fol. 7.

⁷ Zsilinszky, Csongr. m. tört. I. 153.

⁸ A végzést és az orsz. gy. tagok neveit l. Kürtösytől Hazánk és külföld 1866. 5. sz.

⁹ Az adom. levél a Nemz. muz. levéltárában, Véghelyi gyűjt. (Borovszky ur szívességéből). — Ferdinánd Mór é

ekkortájban tért vissza Szászországból, hol királya számára zsoldosokat akart fogadni,¹ és Budáról, hol hathatósan közre működött, hogy Buda török őrséggel és hadi szerekkel megrakassék:² most azonban a Szegvárnál megsebesült királyt nem marasztalta a maga városában, hihetőleg azért, mert az egész környék s Pestyéninek vásárhelyi udvarháza is fel volt dűlva s ugyanez okból lehetett kénytelen a király Makón is csak egy polgárember házánál szállani meg.³

Általában a mohácsi vész utáni temetői csendességre csakhamar zajos idők következtek, mert a két király közt megoszló urak és katonáik, amikor szerét ejthették, egymás személyére és birto-

5. sz. Perényi Péter aláírása.

kára törtek, hogy azokat hatalmukba kerítsék. Így a Ferdinánd-párti Perényi Péter, Temesvár ura, Nagylakot rohanta meg, s ott Jaksics Márkot, aki határunkban is földesur volt, foglyul ejtette | 1526. és őt csak nagy számú urak és barátainak közbevetésére négyezer forintnyi váltságdíjért bocsájtotta

Lászlót csattanós módra kárpótolta veszteségeiért, amennyiben neki cserébe Zápolyai uradalmaikat ajándékozta, még sokkal nagyobbakat (köztük Debreczent és környékét), mint aminőket tőle János elkobzott. (Az oklevelek az Orsz. It.-ban.)

¹ Borovszky i. m. 170, 168.

² Zermeghy, Rer. gest. liber II. §. 1. (Schwandtnernél, Scriptores II. 401.)

³ Szerémi, i. m. 20.

szabadon, melyet (az időben roppant magas összeg!) hűséges neje a maga mennyasszonyi hozományának áruba vetése által szerzett elő.¹ A gyulai őrség hasonló erőszakosságokat követett el, s mikor módját ejthette a b.-jenői és világosi vár tisztjeivel s a környékbeli Ferdinánd-párti birtokos nemességgel szövetségbe az ellenpártiak jószágait, különösen a Dóczy János békésmegyei falvait és az egri püspök e tájon levő tizedeit, elfoglalta,² amire ürügyül az is szolgált, hogy az urak az ellenpárton lévők birtokait és jövedelmeit a királyi vetélytársak által magoknak adományoztatták.³

Ilyenforma okon foglalták le Kamarjai Vitéz László mágocsi birtokához tartozó földeit Pörköláb Tamás és Ispán Boldizsár gyulai | 1529. várnagyok. János királynak viszont módjában állott az efféle erőszakosságokat százszorosan adni vissza, aminthogy az ő zsoldjában levő rácز felkelők és a segítségére jött török csapatok kegyetlen módon dúlták is az ellenpárti urak javait, olykor egész községeket felprédálva és elpusztítva. Így rabolta ki és égette föl Bali bég, a belgrádi török | 1529. pasa, a Körös-Maros vidékét, miközben Basarágot és Dombegyházát is elpusztította.⁴ Végre János, miután Pestyéni társaságában⁵ személyesen is hódolatát jelenté a hazánkba újra bejött Szulej- | 1529. mánnak s ez őt hathatós támogatásáról ismét biztosította, másfelől pedig, miután Ferdinánd itteni híveit minden segély nélkül hagyta: — egész vidékünket, ide értve Szegedet és Gyula városát is, tel-

¹ A csanádi kápt. levele 1536. decz. decz. 10-ről. Orsz. Itr. Kolozsmonostori iratok. Cottus. Csanad, no 4.

² L. tüzetesen Karácsonyinál, Békésvm. tört. I. 93—96.

³ Szerémi, i. m. 39.

⁴ Borovszky, i. m. I. 170, 168.

⁵ Veranchich munkái, II. 29.

jesen hatalmába kerítette, — mely utóbbi Czibak Imrének, a váradi püspökség helytartójának ajándékozta,¹ mialatt Pestyénire és Verbőczire Budavárát bizta.² Ily módon legalább az alföldön | 1530. helyreállott a mindenki által óhajtott békeség, ami egygyel több ok volt arra, hogy a földesurak rendezzék birtokviszonyaikat.

Ez indította a még életkora javában levő Jaksics Márkot is arra, hogy halála esetére a maga csanádmegyei uradalmi részéről rendelkezék. Jaksics Márk ez időben a vármegye leggazdagabb földesura volt, egy nemes érzésű főúr, ki testvérével, Péterrel közösen bírta a nagylaki uradalmat. Felesége előkelő gazdag római nő, kitől jobbára lánygyermekai születtek. A birtokok, melyeket ezeknek szánt, következők voltak: Fellak, Királyhegyes, Mezőhegyes, Csomorkány, Sámson, Rákos, Kunágota, Kingetfalva, melyek most részint pusztán állottak, részint benépesítve voltak, továbbá Nagylak város fele, ugyszintén Kenéz, Czifra, Kerekgyház, Szécsén, Kis-Szécsén falvak és a marosparti szombathelyi részbirtok. Ezekre fia, István és a Márk testvérének, Péternek, fiai, Demeter, Miklós és János is tarthattak ugyan tulajdonjogot, mert hiszen a birtokok annak idején csak fiagra adományoztattak: mindazáltal most ő azokat neje és lányai számára akarta biztosítani s ezért azoknak elzálogosította és nevökre iratta. Az történt nevezetesen, hogy mikor Márkot Petrovics Péter elfogta s tőle váltságdíjat csikart ki: akkor, mint láttuk, Márk felesége Polyxena fizette azt le több ezer arany forintban, ezenkívül a jószágok megvédésére a közelmúlt háborús időkben Márk a maga pénzét, ezüst- és aranyneműit használta fel,

¹ Karácsonyi, i. m. I. 111.

² Veranchich, i. m. I. 106.

sőt ugyanazt tették felesége és leányai: Zowána, Erzsébet, Mária és Milicza is, úgyhogy ez utóbbi kiadások több mint tizezer arany forint értéket képviseltek, melyen tehát a lányok férjhezmenetelökkor már nem osztozhattak. Hogy tehát a hölgyek ez érték felől biztosittassanak, Márk ennek erejéig a király előtt zálogba vetette a maga uradalmait oly feltétel alatt, hogy fia és unokaöcscsei csupán akkor vehessék birtokba a jószágokat, mikor a fentebbi zálogösszeget az ő özvegyének és leányainak lefizették, amikor is a hölgyek a birtokokat tartoznak minden becslés nélkül átbocsátani a férfirokonoknak, kiknek feladatává tette aztán azt is, hogy a hölgyeket az elzalogosítási idő alatt mindenü birtokháborítás ellenében törvény előtt is megoltalmazzák. János király jóvá- | 1530. szept. 7. hagyta és megerősítette Márk intézkedéseit s erről kegyelt hívének pecsétetes levelet adatott,¹ — amit annyal inkább tehetett, mert Márk urnak a felsorolt helyeken kívül csak magában Csanád-megyében még 28 helyen voltak birtokai s ezeken kívül Bács-, Pest-, Temes- és Valkómegyékben is sok javai, melyek egyetlen fiára, Istvánra maradhattak.

Bármily nagy volt is egyébiránt a zavar és felfordultság, s bármily általános volt is a nyomor, melyet ez időtájon az ország egyéb részein a belső ellenségek, s Ferdinánd király hadai és tisztviselői okoztak,² — itt az alföldön, a török oltalma alatt, a rendes, nyugodt viszonyok mindinkább vissza-

¹ János király levele, Orsz. It. Kolozsmonost. iratok. Cottus, Csanád no. 11. Márk ez ügy elintézése végett személyesen utazott Budára s innét keltezte a király is levelét.

² Az orsz. rendek felirata Pozsonyból Ferdinánd királyhoz 1530-ból Fraknóinál, Magy. orsz. gy. emlékek I. 438.

tértek, mivelhogy a Ferdinánd-pártiak itt többé háborúságot nem támaszthattak, csupán az egy Temesvár lévén ez időtájon kezökben. A vármegyei közigazgatás és biráskodás ismét végezte a maga dolgát s János király e vidéki hiveinek ügyeiben sűrűn bocsájtotta ki rendeleteit. Így | 1531. jun. 29. minekutána a csanádi káptalan és özvegy Mágocsi Porkoláb Mártonné a nyúlszigeti apáczaék ellen újra panaszt emeltek, mint akikkel t. i. a Mágocs és Fábíán-Sebestyén, továbbá Királyság és Donáttornya közötti határok miatt ismét baj volt, a király Pestyéni Gergely országbirót nevezte ki, hogy tegyen igazat a versengő felek közt: egyszersmind ugyanakkor meg- | 1531. jun. 29. hagyta Csanád- és Békésvármegyéknek, hogy ez ügyben tanúkat állítsanak elő s ezek vallomásait Pestyéni előtt vegyék ki. Majd minekutána Mágocs urai, Mágocsi András és Gáspár és Vitéz László a megnéptelenült falubá és ennek Gutina pusztájára jobbágyokat kivántak telepíteni, a földesurak kértére a jobbágyoknak tíz évi adómentességet biztosított.¹

Pestyéni kinevezése azonban aligha volt szerencsés és tapintatos dolog, mivelhogy ő most mint itteni földesúr maga is érdekelve lehetett ez ügyben, aminthogy néhány év múlva az apáczaék panaszkodnak is ellene, hogy az ország legfőbb bírája Patóczi Miklóssal és más e környékbeli nemesekkel kezét fogva, az ő királysági és donáttornyai birtokaikon különféle hatalmaskodásokat (ütlegetések, emberölések, gabonanemüek elhordása steff.) követték el, ugyhogy a király helyénvalónak látta Békés- és Csanádmegyék törvényszékeit szigoruan utasítani, hogy az erőszakoskodók ellenében törvényes vizsgálatot tartsanak.²

¹ Borovszky, i. m. I. 174—175.

² I. m. I. 170.

A király ez időben többször megfordult | 1532. e vidéken, nevezetesen Gyulán, s az országgyűlést is Túrra akarta ez évben összehívni,¹ melyet azután Pestre és Budára irt ki. Mágocs ügyével pedig különösen sokat foglalkozott, mivel ennek urai még akkor hűséget tanusítottak hozzá. Pörköláb Mártont ugyan a király levelei már nem találták életben, de, mint láttuk, még megvolt a vagyonszerzésben méltó párja, az özvegy Erzsébet asszony s megvoltak gyermekei, András, Gáspár, Tamás és Dorottya, kik Baroni Máténak Mágocson levő egyik birtokát ez időtájon zálogba vették: tehát az ő kértökre elrendelte a király, hogy e részbirtok a hitelezők neveire irassék s azok abba be is igtattassanak.² Nem ily rendesen történt a li- | 1533. beczi jószágyszerzés, melyet az özvegy és fiai ugyanaz évben hajtottak végre. Alsó és Felső-libecz puszták nevezetesen közvetlenül Mágocs és Ujváros faluk között feküdtek. Ezek felett már évek óta viszálykodtak a csanádi káptalannal s az özvegy és fiai ez évben azok területéből | 1533. ötszáz holdat erőszakosan el is foglaltak, azt állítván, hogy a puszták Mágocs-hoz tartoznak, holott a káptalan váltig erősítette, hogy azok az Ujvárosi határ tartozékát képezik. Az aradi káptalan, melynek ez ügyet vizsgálatra kiadták, Arad-, Békés-, Csanád- és Csongrádmegyék területéről 61, majd még ez évben újabb 80 tanút hallga- | 1536. tott ki, kiknek egyike azt vallotta, hogy Libecz Mátyás király korától kezdve mindig Mágocshoz tartozott, s többen azt is mondták, hogy a libeczi

¹ Fraknoi, i. m. I. 460.

² A király levele a Nemz. Muz. Itban fol. lat. 2255. gr. Keglevich Itr. fasc. I. no. 9. (Borovszky ur szivességéből.)

templom köveit a mágocsi templom építéséhez hordták el. Azonban a csanádi kanonok urak ez állításokra nem sokat adtak, sőt a törvényes tárgyalásokkal meg nem elégedve, ugyanazon év nyarán a tettegességek mezejére is ráléptek. Imre prépost nevezetesen az ellenfeleknek azzal fizette vissza a kölcsönt, hogy mágocsi jobbágyait maga mellé vevén, — habár a föld akkor az özvegy Erzsébet nagyasszony tulajdonát képezte, — Libecz telke pusztát elfoglalta, s onnét a füvet hatalmasul lekaszáltatta,¹ ami, tekintve, hogy ez évben országos nagy drágaság uralkodott,² nem csekély kártétel lehetett.

E közben Jaksics Márknak még két leánya született, István fia pedig elhalálozott. Ily körülmények közt Márk a Csomorkányra, Sámsonra s több birtokaira vonatkozó 1530-ki rendelkezését szükségesnek látta megváltoztatni, még pedig oly irányban, hogy minekutána fia nem maradt, most már özvegye Polyxena asszony és leányai: Jaksics Zowána, Erzsébet, Mária, Potenciána (Milicza), Szkolásztika és Mária, nemkülönben Márk testvérhuga, Ilona, számára állandóan biztosítsa a maga összes vagyonát. Erre nézve sikerült neki az oldalági férfi rokonok, a már fentebb említett Jaksics Demeter, Miklós és János beleegyezéseket előzetesen írásban is megnyernie, úgyhogy a kész egyességet János király Váradon 1535. decz. 21. maga is megerősíthette. E szerint Márk úr birtokai, 18 helység, illetve puszta Csanádmegyében, ezek közt Csomorkány m.város, Kutas és Sámson falvak, Fellak és Nagylak várak, továbbá Pest- és Valkómezei uradalmak s illetőleg vár, —

¹ Gr. Keglevich Itból, Pesty Frigyes hagyatéki iratai közt. (Borovszky ur szivességéből.)

² Gyulafi Lestár feljegyz. Tört. Tárbán 1893. I. 115.

a nevezett hölgyek tulajdonába mennek át, s János utasítja a csanádmegyei káptalant, hogy a környékbeli megnevezett urak közül királyi embert választván, a nevezett hölgyeket az uradalmaik birtokába a szomszédok megidézése mellett a törvényes módon iktassa be. A küldöttek, névszerint ns. Thaddi Petres Albert királyi ember és Rebryn Adám tántító kanonok, még azon télen eljártak | 1536. febr. megbízatásukban és megjelentek a helyszínén (Csomorkányon és tartozékain febr. 7-én, Tótkutason és Sámsonon másnap) s a beigtatást mindenütt akadály nélkül végrehajtották. Azonban annak 16-ik napján Jaksics Demeter megjelent a káptalanban s a maga és testvérei nevében óvást tett az egész eljárás ellen. A beigtatók ekkor az óvástevőket és hölgyeket az óvástétel utáni 32-dik napra a kuriára idézték meg. A kitűzött napon Váradon Werbőczy István kir. kancellár előtt a felperesek nevében Benedek deák ügyvéd, az alperek pedig, t. i. a Jaksics-fiúk személyesen jelentek meg. A nagy jogtudó kancellár azonban úgy találta, hogy ez ügyben a 32 napi határidőt az ország törvényei és a régi szokás ellenére tűzték ki, miért is az ügyet a tárgyalásról levette és felpereseket oda utasította, hogy amennyiben kereseteket fenn akarják tartani, alkalmazkodjanak a törvényes rendhez, mely az efféle ügyeknek nyolcz napos határidőt határoz kitűzetni.¹

Márk úrnak ezután sikerült unokaöccseivel valahogy kiegyezni, mindazonáltal nehezebbre esett a törvényes halasztás, mert nemsokára súlyos betegség környékezte meg, úgyhogy sietnie kellett, hogy legalább felesége iránti tartozását rendezze s

¹ A csanádi káptalan jelentése 1536. márcz. 4-ről későbbi kiegészítésekkel, Orsz. ltr. kolozsmonostori iratok, Cottus Csanad no. 13.

annak jogait lehetőségig megerősítse. Ily célzattal kérte tehát beteg ágyában magá- | 1536. decz. 9. hoz Nagylakra a csanádi káptalan megbizottait, kik előtt, t. i. Komlósi György mester, temesi főesperes és Pószakastélyi János kanonok előtt, azt a nyilatkozatot tette, hogy őt felesége 4 ezer forinttal váltotta ki temesvári fogságából, s azután, mikor a háborus időkben jószágai elpusztítottak s ő nem egyszer csaknem végszükségbe jutott, ismét neje segítette őt ki hazulról, Rómából, hozott nagyértékű ékszereinek eladásával, úgyhogy Márk e kölcsön adott összegekért, melyek 10 ezer forintra mehettek, a maga birtokait, t. i. Csömorkányt, Sámson t s a nagyszécsényi és kisszécsényi részbirtokokat feleségének zálogba adta, s az ő nevére iratta, hogy özvegy neje, vagy leányai azokat tartozékaikkal és haszonvételeikkel együtt mindaddig birják, míg a kölcsönösszeget Márk, vagy Márk férfirokonai meg nem térítik.¹

Márk e betegségéből még felépült s néhány hó multán újabb lépést tett neje érdekében. Nev. a csanádi káptalantól Szegedi Zákány Balázs sebesi főesperes s a már említett Pószakastélyi, kértére hozzá kimenvén, azok társaságában először Csömorkányon, majd még azon a | 1537. ápr. 12. napon Sámsonon, másnap Tótkutason, harmadnap pedig Nagylakon jelentek meg, mikor is a nevezett helységek ide egybehívott jobbágyai s más nagyszámú nemesek és parasztok előtt ki nyilatkoztatta, hogy ő a nevezett három birtokot, nemkülönbén a maga nagylaki és mindkét szécsényi részeit feleségének, Polyxenának, a tőle kölcsönzött tizezer forintért az ez ügyben készített oklevelek értelmében elzálogosította és átadta, amint-

¹ A csanádi káptalan jelentése 1536. decz. 10-ről u. 4. sz.

hogy a nevezett birtokokat a kanonokok jelenlétében is tényleg nevének átadja, hogy azokat mindaddig birhassa, amíg csak tőle ki nem váltják. Az eljárás ellen senki sem tett óvást, csak Polyxena asszony tiltakozott az ellen, mintha ő a megnevezett jószágok valóságos és békés birtoklásába a nevezett eljárás által bevezettetett és bekebelezetett volna.¹

Ugyanazon napon, melyen a kanonok urak a csomorkányi beigtatás felől a hiteles bizonyítványt kiállították, Polyxena asszony még egy másik beigtatáson is részt vett. Jaksics Márk ot nevezetesen hű feleségének az iménti tiltakozásban is kifejezett elégedetlensége s az a tapasztalat, hogy Márk a Jaksics-uradalmakat a rokonok ellenzése miatt csakugyan nem szállithatja úgy át nevére, hogy azokat háborítatlanul birhassa, arra indították, hogy Polyxena számára a Csomorkány közvetlen szomszédságában elterülő s buja termékenységéről ismert Urnépe pusztát kérje föl János királytól. A király »tekintettel Márk hűséges szolgálataira, melyeket ő első sorban Magyarország szent koronája, azután pedig János király személye iránt különböző helyeken és időkben a legkitartóbb odaadással teljesített«, a kérelmet teljesíti s Váradon kelt levelében az aradi káptalanat | 1536. nov. 18. a beigtatás foganatosítására utasítja. A káptalan ennek következtében Taddi Petres Albert királyi ember mellé Kerekegyházi Demeter tanító kanokot adván, a másik év jun. 12-ére összehívhatja a szomszédságbeli nemeseket, u. m. Serjéni Jánost Batidáról, Nagylaki Horvát András gazdatisztet Csomorkányról, úgyszintén Horvát Benedek monyorósfecskési bírót, Dóczy Miklós jobb-

¹ A csanádi káptalan bizonyítványa 1537. jun. 12-ről. u. o. 18. sz.

ágyát, Sile Györgyöt ugyanazon Fecskésről, Kerei Ferencz jobbágyát, Csávás Gál birót Pereskutásról, Farki Albertet, Szabó Benedeket, Daka Benedeket ugyanezen Kutásról, a csanádi káptalan jobbágyait, Hajnal Lukács birót Férgedről, Tompa Sebestyént ugyanonnan, Makó Miklós jobbágyait, — s ezek jelenlétében Jaksicsnét a pusztá örökös birtokába, mint amely királyi adomány jogán őt és örökösait illeti, törvényes szokás szerint minden ellenmondás nélkül beigtatja.¹

Márk ur ezután nemsokára meghalt, s ekkor tünt ki, hogy hiába akarta még életében biztosítani nejét és leányait az uradalmak birtokában, hiába zálogosította el nekik a jószágok egyrészét s iktattatta be azokat ezek birtokába: a Jaksics ági rokonok elégedetlenek voltak és megrövidítve érezték magokat jogaikban. Ezek között első volt Márk testvérhuga, Therina asszony, Herczeg Mátyás özvegye, aki a maga és fia Szentszávai Herczeg Miklós nevében avégett indított keresetet János király előtt, hogy Polyxena és leányai nekik a csomorkányi, kutási, sámsoni és a csanádmegyei többi 18 birtokból s a Csongrád-, Arad- és Temesmegyei jószágokból adják ki a leánynegyedet, s illetőleg azokból a birtokokból, melyek a leányágra is szállanak, a megfelelő osztályrészt, úgyszintén a leányági öröklésről szóló oklevelek és írásos bizonyítékok másolatait. A király Budáról utasítja a csanádi káptalant, hogy | 1539. máj. 24. Polyxenát és leányait a követelés kielégítésére szólítsa fel. A káptalan az ily ügyekben ismeretes gyorsasággal tesz eleget a parancsolatnak, s Zákány Imre káptalani prépostot adván Thaddi Petres Albert királyi ember mellé, ezek máj 29-én Nagy-

¹ Az aradi káptalan jelentése a beiktatásról 1537. jun. 28-ról, u. o. 25. 7. (Borovszky ur szivességéből.)

lakon teremnek s ott Polyxena asszonynak a királyi parancsot átadják azzal, hogy ha annak eleget tenni nem akarna, a 15-ik napon a királyi személyes jelenlétű törvényszék előtt adja okát magatartásának, hová a felperesek is megidézettek. A kitűzött napon és helyen a felek részint személyesen, részint meghatalmazottaik útján meg is jelentek, azonban Pósa György ítélőmester a tárgyalást a felek kértére a legközelebb következő törvényszékre halasztotta el oly czélból, hogy időközben azok békés uton egyezzenek ki.¹ Jaksics Demeterrel, ki három évvel ezelőtt a birtokok sokkal nagyobb része irányában indított keresetet, eközben még nem volt tisztázva az örökösödési ügy, mert vele szintén Polyxena asszony képében Tordai János próbált volna ugyancsak Pósa ítélőmester előtt egyezkedni. De a béke ezuttal Máj. 5. sem jöhetett létre: mikor is az ítélőmester azzal bocsátotta el maga elől a feleket, hogy »otthon, vagy akárhol, ahol jámbor férfiak intézkedésére találkozni akarnak, egyezzenek ki, egyébként pedig bármelyik fél folytathatja a pert, abban az állapotban, melyben most ő felsége a király előtt van.«²

Ez az állapot azonban csakhamar rossz fordulatot vett Polyxenára nézve, mert Demeter urnak sikerült kivivnia, hogy a király és tanácsa hamarosan kimondották, hogy elhalt unokatestvérének, Márknak, javai őt illetik. S ez volt a legnagyobb csapás, mely Polyxena asszonyt és leányait vagyoni tekintetben érhetette. Még ott laktak ugyan, az idősebb lányok kivételével, együtt nagylaki kasté-

¹ A csanádi káptalan jelentése 1539. jun. 2-ról Pósa ítélőmester utóiratával. Orsz. lt. kol.-mon. iratok. Cottus Csanád, no. 14.

² Pósa rájegyzése az 1536-iki eredeti periratra u. o. 13. sz.

lyukban, midőn Szegedi Gergely csanádi | jul. 8. kanonok, káptalanja megbizásából, Pestyéni Gergely országbíró levelével felkeresi őket, melynek tartalmát előszóval is előadja a hölgyeknek, hogy t. i. János király úgy rendeli, hogy Jaksics Márk minden, bárhol található jószágá, ideértve Sámson, Csomorkányt és Tótkutast is, mint-hogy ő fiörökös nélkül halt el, az örökösödési jog és az országos szokás erejénél fogva, az oldalági férfirokonokra szálljon át; egyszersmind az özvegy utasítatik, hogy míg elhalt férje nevét és czimét viseli, vegye birtokba azt, ami a javakból őt jegy- és hitbér jogán illeti, a lányok pedig, nevezetesen Mária, Potenciána, Szkolásztika és Anna vigyék el magoknak elhalt atyjuknak minden ingóságát, az ezüstnemüeket és készpénzt is ideértve és a fekvő birtokokból nekik járó leánynegyedet. Polyxena egyszersmind utasítatik, hogy a birtokra vonatkozó okleveleket és iratokat, melyek férje halála után nála maradtak, Demeternek adja át. Ellenkező esetben, ha mindezeket tenni nem akarná, tizenötöd napon a maga, vagy meghatalmazottja személyében a király előtt az ügy elintézésére jelenjék meg.

Hogy Polyxena a királyi rendeletnek nem tett eleget, abból tűnik ki, hogy a kitűzött időre mindkét fél elküldte meghatalmazottjait Budára, de ott az ügyet elhalasztották, s a következő törvényszéki ülésre utalták, hogy benne Pósa ítélőmester hozzon majd végzést.¹

Mint e rendeletekből is látszik, ezen a vidéken János király uralma volt állandó. Mikor tehát Porkoláb Márton halálával ennek özvegye, Erzsébet és fiai Mágocsy P. András, Gáspár és

¹ A csanádi káptalan jelentése, melyben Pestyéni intő és idéző levele is benne foglaltatik 1539. jul. 9-ről, Orsz. lt. kol.-mon. iratok, Cottus, Csanad, no. 1,

Tamás — Mágocs falu, Libecz pusztá és Szent-andrás csongrádmegyei falu birtokában magokat megerősíteni kívánták, mire annyival inkább szükségük volt, mert korábbi birtokleveleik az idő viharaiiban elégték, ők is János királyhoz fordultak, mikor is ez a nevezett fekvőségeket — 1537. jan. 26. ról uj adománylevelet állit ki, s az aradi káptalan-nak meghagyja, hogy a kérelmezőket azok birtokába iktassa be.¹ Ő és az ő főbb tisztviselői rendelkeztek általában Csongrád-, Békés-, Csanádmegyék közigazgatási és birtokügyeiben, még a Ferdinánd-párti itteni urak birtokai is a János-pártiak hatalma alá kerültek, így a Telegdi Miklóséi, kinek csanádmegyei összes javait Petrovics foglalta el.² János nevezte ki a csanádi és váradi püspököket is.³ Övé volt ekkor az ország nagyobb része, miből ránk nézve is az a haszon származott, hogy a török védnöksége alatt legalább a személy- és vagyónbiztosságot helyre állitá. Ferdinánd pedig alig nézett felé is az országnak, sem megfelelő haderőt nem volt képes — igéretei ellenére is — állítani János és a török ellen, ugyhogy, miután a kimerült és sebektől borított nemzetnek másképen egy kis pihenést nem szerezhetett, végre Jánossal Váradon békére lépett oly 1538. febr. feltétel alatt, hogy Erdély s Magyarország a Tiszáig Jánosé maradjon, bár titokban elvégezték azt is, hogy János halála után birodalma Ferdinándra szálljon át, addig is pedig János segítse Ferdinándot a török elleni harczában. János meg is kísérlette, bár óvatosan, az erdélyi rendeket a török elleni

¹ A király levele az aradi káptalanhoz Borovszky gyűjteményében.

² Verancsics munkái, VI. 160.

³ Századok 1868, 260.

háborura lelkesíteni,¹ de midőn a nemzetnél a könnyelműen felidézendő harczra semmi készséget sem talált, másfelől pedig Szulejmán győzedelmes fegyvereit a szomszéd Moldvában újra meghordozta, eszélyesebbnek látta a törököt ajándékokkal megkérlelni s újra ennek pártfogása alá menekülni — annyival inkább, mert a vidék főbástyájának, Gyula várának, kapitányaihoz, Czibak Imréhez s majd Patócsi Ferenczhez igen kevés bizodalma lehetett, mivelhogy ezek lelke Ferdinándhoz húzott, Eger vára pedig, mely Csongrádmegyét is uralta, egyenesen ennek hatalma alatt állott.

---

¹ Fraknói, M. Orsz. gy. eml. I. 144.